

КОНЦЕРТИНО ДЛЯ ДВОХ ФОРТЕПІАНО ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХХ – ПОЧАТКУ ХХІ СТ.

CONCERTINO FOR TWO PIANOS SECOND HALF OF XX – BEGINNING OF XXI CENTURY

УДК 785.72: 780.616.432

Юлдашева І.О.,
провідний концертмейстер
кафедри музичного мистецтва
Миколаївської філії
Київського національного університету
культури і мистецтва

Боровицька О.М.,
провідний концертмейстер
кафедри музичного мистецтва
Миколаївської філії
Київського національного університету
культури і мистецтва

Охарактеризовано значення ансамблевих дуетних творів у репертуарі піаніста. Визначено динаміку написання концертину та концертів для юнацтва композиторами другої половини ХХ ст. Окреслено характерні риси концертину, створених українськими сучасними композиторами – О. Нежигаям та А. Комліковою. Наголошено на типологічних рисах цих творів і виділено ознаки, які свідчать про наслідування певних тенденцій попередньої мистецької практики. Підкреслено важливе методологічне значення як оригінальних творів для двох фортепіано, так і авторських перекладень для цього виконавського складу.
Ключові слова: концертину, піаніст, твір, композитор, дует, ансамбль.

Охарактеризовано значение ансамблевых дуетных произведений в репертуаре пианиста. Определена динамика написания концертину и концертов для юношества композиторами второй половины ХХ в. Определены характерные черты концертину, созданных украинскими современными композиторами – А. Нежигаям и А. Комликовой. Отмечено типологические черты данных произведений и выделены

признаки, свидетельствующие о подражании определенным тенденциям предыдущей художественной практики. Подчеркнуто важное методологическое значение как оригинальных произведений для двух фортепиано, так и авторских переложений для данного исполнительного состава.

Ключевые слова: концертину, пианист, произведение, композитор, дует, ансамбль.

The significance of ensemble duo pieces in the repertoire of the pianist is described. The dynamics of writing concerto and concerts for young people by the composers of the second half of the 20th century is determined. Characteristic features of concertino, created by Ukrainian contemporary composers – O. Nezhigay and A. Komilkova, are outlined. The typological features of the given works are highlighted and the signs, which testify to imitation of certain tendencies of the previous artistic practice, are highlighted. The important methodological significance of both original works for two pianos and author's translations for this executive composition is emphasized.

Key words: concertino, pianist, composition, composer, duet, ensemble.

Постановка проблеми у загальному вигляді.

Фортепіанні твори займають значну частину спадку багатьох композиторів, як класиків, так і сучасних. Проте серед цих творів значно менше тих, що призначені для фортепіанного ансамблевого виконавства, особливо для гри на двох роялях. Дослідження специфіки творів для ансамблю піаністів є маловивченою галуззю вітчизняного музикознавства. Аналіз фортепіанних ансамблів, а саме жанру концертину для двох інструментів, окреслення їх особливостей і виділення характерних ознак є актуальною розробкою, яка має практичний характер і може бути використана у підготовці молодих фахівців і їх подальшій професійній діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Жанрово-типологічні аспекти фортепіанних дуетів окреслено в праці І. Польської. Особливості художньо-дидактичного фортепіанного репертуару у творчості композиторів Придніпровського регіону аналізуються в статті А. Парсаданової. Взаємодія композиторської, виконавської та педагогічної шкіл у фортепіанному мистецтві Придніпров'я висвітлюється в дисертаційному дослідженні С. Хананова. Загальна характеристика творчості О. Нежигая представлена в публікації О. Копій. Попри наявні розробки, пов'язані з фортепіанним репертуаром, чимало аспектів залишаються малодослідженими. Зокрема, мало уваги приділено аналізу творів сучасних українських композиторів.

Метою статті є аналіз особливостей концертину для двох фортепіано другої половини ХХ – початку ХХІ ст. Реалізація мети передбачає аналіз потенціалу цих творів задля ансамблевого виконавства, висвітлення їх специфіки й окреслення зв'язків із попередньою музичною традицією.

Виклад основного матеріалу. Фортепіанні ансамблі є творами, які обов'язково присутні в репертуарі кожного піаніста. Рівень складності фортепіанних ансамблевих творів може бути різним. Диференціація ансамблевих творів здійснюється залежно від кількості виконавців та інструментів, на які він розрахований. Щодо фортепіанних творів, призначених для виконання на двох і більше інструментах, то тут вимальовується широкий спектр жанрів – від концертів для двох (чи рідше трьох) фортепіано з оркестром до невеликих п'єс. Вони розраховані на різні виконавські можливості, можуть бути масштабними чи мати камерний характер, проте спільним буде прагнення створити дует (чи більший ансамбль) тотожних інструментів. Вітчизняна дослідниця І. Польська визначає два типи фортепіанних дуетів, які відрізняються за принципом залучення одного чи двох інструментів. «Провідним репрезентантом фортепіанного ансамблю як такого є фортепіанний дует, екзистенція якого відбувається у двох принципово різних жанрових іпостасях, типологічно відмінних одна від одної за своїми змістовними,

хронотопічними та виконавськими характеристиками. Цими основними жанровими типами фортепіанного дуету є: 1) чотириручний фортепіанний дует на одному фортепіано та 2) двофортепіанний дует» [5, с. 171]. У цій розвідці будуть аналізуватися саме двох фортепіанні дуети. Не маючи можливості охопити усі фортепіанні ансамблі, розглянемо приклади деяких концертно для двох фортепіано, написаних в українській музичній культурі другої половини ХХ – на початку ХХІ ст. Що саме притаманне для концертно як жанру? Це твір, який має менший масштаб частин циклу порівняно з класичним концертом. Зазвичай він може бути призначений для скороченого складу виконавців. Саме це робить вказаний жанр надзвичайно придатним для виконання учнями, молодими виконавцями. Камерність твору наближує його до таких жанрів, як симфоніета, камерна симфонія, проте, на відміну від них, концертно має більш яскраво виражений «змагальний» характер. Коли ж йдеться про дует двох фортепіано, ця особливість може нівелюватися та набувати принципово інших форм взаємодії учасників ансамблю.

Аналізуючи твори сучасних композиторів, варто згадати один із базових творів, який є надзвичайно зручним для виконавства та водночас досить віртуозним – це Концертно для двох фортепіано a-moll op. 94 Д. Шостаковича. Цей видатний композитор, його твори та художньо-естетичні принципи стали зразком для наслідування багатьох його послідовників. Твір Д. Шостаковича, хоча й був розрахований на молодих виконавців, зміг посісти важливе місце у музичній культурі, ставши основою репертуару багатьох піаністів. Цей твір втілює одне з найважливіших для такого типу творів завдань, а саме досягнення ансамблевого звучання двох інструментів. Концертно одночастинне, проте не створює враження камерності. Його тривалість сягає восьми хвилин, воно поєднує у собі віртуозність і скромність, стриманість і пристрасний порив. У цьому творі, написаному у сонатній формі з великим вступом і кодою, дует двох фортепіано створює звучання, подібне до камерного оркестру. «Композитор уникає надмірної «ошатності» фактури (адже юних піаністів не треба привчати до підкресленої «зовнішньої ефектності», яка легко підкорює публіку, але позбавлена глибини). Піклуючись про максимальну дохідливість і доступність, композитор уникає надмірної складності ладо-гармонічної мови, прагнучи до простоти викладу та ясності конструкцій, але не опускається до примітивності – адже музиканти-початківці повинні виховуватися на високохудожніх творах» [1]. Цей твір було написано в 1953 р. для сина композитора – Максима, який у п'ятнадцять років виконав його у дуєті з Аллою Малолетковою в Малому залі Московської консерваторії.

У вступному розділі присутні два тематичні елементи, які надалі становитимуть основу твору. Деяко більш значимою виступає партія першого фортепіано, проте друге фортепіано створює не тло, а повноцінну партію, яка є підкріпленням у цьому дуєті. Контрастність двох основних тем – головної та побічної партій – не призводить до надмірної конфліктності. Так само і два інструменти не змагаються, а швидше доповнюють один одного. Основний мелодичний матеріал може проходити по черзі то в одного виконавця, то в іншого, створюючи ефект діалогу рівноправних осіб. Цінність цього твору полягає не лише у надзвичайній збалансованості партій та у гармонійному дуєті двох фортепіано, а й у тих настановах, які проголошуються композитором – унікальні зовнішньої ефектності, що можливо за рахунок уваги до внутрішнього переживання сюжету, який розгортається завдяки двом виконавцям.

Після Концертно Шостаковича починає виникати ряд творів для юнацтва, призначених як для фортепіано й оркестру, так і для двох фортепіано. Можна навести приклади збірок, які виходили у 80-ті рр. у видавництві «Радянський композитор» і включали фортепіанні концерти для дітей і юнацтва. Окрім згаданого твору Д. Шостаковича, до них входили твори російських радянських композиторів – С. Чичеріної (Концертно для двох фортепіано), Ю. Полуніна (Концертно ля мінор для фортепіано з оркестром, перекладене для двох фортепіано), А. Самонова (Концерт для фортепіано з оркестром, перекладений для двох фортепіано) й українського композитора М. Сильванського (Піонерський концерт та інші твори). Часто композитори вдавалися до перекладень концертів для фортепіано з оркестром, адаптуючи їх для двох фортепіано. Подібні редакції могли ставати навіть більш популярними, ніж оригінальні, із залученням оркестру.

У 80-ті рр. концертні твори для юнацтва пишуть білоруські композитори. У 1986 р. з'являється Третій фортепіанний концерт Г. Вагнера, що має підзаголовок «Юнацький», а в 1987 р. – «Юнацький» Концерт для фортепіано з оркестром Г. Суруса. У них продовжуються традиції Д. Кабалевського, Д. Шостаковича й А. Самонова.

Наприкінці ХХ ст. до жанру концертно звертаються українські композитори. Так, одним із найбільш часто виконуваних є твір вітчизняного композитора Олександра Нежигая, голови Дніпропетровської організації Національної спілки композиторів України, Заслуженого діяча мистецтв України. У його творчому спадку представлені твори різного жанрового спрямування, починаючи від симфоній і завершуючи музикою до театральних вистав. Важливо відзначити, що чимало творів присвячені дитячій тематиці, особливо коли йдеться про музику до вистав і спек-

таклів. Подібна спрямованість композиторської творчості була багато в чому зумовлена тим, що Олександр керував певний час музичною частиною Миколаївського театру ляльок, а потім і драматичного театру.

Олена Копій наводить перелік тих сценічних творів, які були «оздоблені» музикою Нежигая. «Таких постановок налічується понад вісімдесят, причому більшу частину складають вистави для дітей. Такі «Мій друг – сонце», «Балада про маленького парижанина», «Кіт у чоботях», «Сказання про град Лебединці», музика до якого удостоєна I премії на Республіканському конкурсі, «Носоріг і жирафа», «Айболить проти Бармалея», «Золоте курча», «Мишеня Мицик», «Цветик-семицветик» і багато інших» [3]. Варто відзначити, що практика написання музики для спектаклів сприяла й тому, що сценічний жанр посів важливе місце у творчості композитора, адже він є творцем мюзиклів «Останній день Фігаро» (за п'єсою П. Бомарше), «Багато галасу даремно» (за комедією В. Шекспіра) та рок-опери «Трістан і Ізольда». Все це сприяло тому, що й у своїх суто інструментальних творах Нежигай використовує надзвичайно мальовничі зримі образи, які вражають слухача. «Художньо-дидактичні твори для фортепіано у творчості композитора також представлені досить широко, обробками українських народних пісень, п'єсами у джазовому стилі, а найбільше – мініатюрами для учнів дитячих музичних шкіл. Усі вони чуйно відтворюють психологічні особливості дитячого сприйняття. Поєднання зрозумілих для дітей образів із сучасним композиторським мисленням здатне виховувати естетичні смаки юних виконавців і слухачів та поступово готувати їх слух до сприймання змісту й мови сучасної музики» [4, с. 33].

У своєму Концертино для двох фортепіано («Святкове рондо») Нежигай дещо інакше реалізує принцип ансамблевості. У цьому мажорному творі обидва інструменти виконують рівноправні партії. Як і в інших творах композитора, тут є принцип поєднання різних стильових елементів. Надзвичайно яскраво проявляється зв'язок із ладогармонічною мовою, що нагадує стиль С. Прокоф'єва. Саме завдяки загальному мажорному звучанню втілюється образ святкового настрою, сповненого активністю, рухом, враження неспинної феєрії. Окрім ладу, змістовність передається за рахунок ритмічної рухливості, враження безупинного вихору досягається шляхом швидкого темпу, відсутності пауз чи великих тривалостей. У концертино наявні яскраві образи й енергія ритмів, радісне світовідчуття й оптимізм. Змішання різних музичних культур і стилів є характерною рисою музики О. Нежигая. Цей твір для двох фортепіано є зручним для виконання, що зумовлено тривалою педагогічною роботою композитора. С. Хананаєв

зауважує, що композитор, як і інші сучасні автори Придніпров'я, поєднує різні типи музичної діяльності, відповідно, це впливає на його музику. «Композиторська діяльність як частка творчого процесу опосередковує елементи системи і в контамінації з особистим інтелектуальним накопиченням стає імпульсом до творчості. У свою чергу, педагогічна частка є одночасно і джерелом, що забезпечує творчий комплекс, і засобом корпоративної практики. Виконавство у цій системі сполучення естетико-художніх ідей є спілкуванням зі слухачем і водночас засобом педагогічного впливу. Такі відношення характеризують сучасний етап розвитку композиторської школи Придніпров'я» [6, с. 9].

Концертино Нежигая побудоване за принципом рондо, адже наявна тема, яка є головною, причому вона проходить по черзі то в одного інструмента, то в іншого. У творі відсутня змагальність двох інструментів, вони швидше взаємодоповнюють один одного. Повернення основної теми щоразу додає монолітності твору, відчуття внутрішньої єдності. Порівняно з Концертино Д. Шостаковича воно є більш компактним, адже форма рондо не передбачає надто великого розмаху. Триває трохи більше трьох хвилин. Окрім цього, у творі немає конфліктності, наявний лише контраст вставних епізодів щодо основної теми. Розробковий розділ, який припадає умовно на точку золотого перетину твору, надає більшої спрямованості звучанню.

Серед Концертино, створених українськими авторами, варто згадати твір молодшої композиторки А. Комлікової, написаний у 2008 р. Хоча концертино було створено для фортепіано з оркестром, згодом авторкою було зроблено перекладення твору для двох фортепіано, що дозволяє його розглядати в розрізі окресленого питання. Через те, що в цьому творі від самого початку передбачалося, що фортепіано є солюючим інструментом, основний тематичний матеріал проходить у партії першого фортепіано. Проте друге фортепіано, яке фактично виконує партію оркестру, не виступає «супротивником». Воно підтримує, створює ефект обрамлення щодо першого інструмента. На відміну від вже розглянутих концертино, цей твір складається з трьох частин. Перша частина, написана в сонатній формі, утворює своєрідну арку з третьою частиною форми. У них присутні дієві елементи, драматизм і моторика. Середня ж частина, як і побічна партія першої частини, пов'язані зі сферою лірики, зі споглядальністю, плинністю, жіночим началом. Провідною рисою твору є велика частка фольклорних елементів у всіх шарах фактури. Доволі проста в ритмічному відношенні мелодика спирається на малоамбітусні поспівки, з оспівуванням секундових, терцієвих і квартових інтонацій. У гармонічному плані превалюють плагальні звороти. Яскравість тематизму, що пов'язаний зі змалюванням картин при-

роди (особливо у другій частині), дозволяє втілити гармонічне світобачення.

О. Долинський – заслужений діяч мистецтв України, диригент, під керівництвом якого було виконано Концертино А. Комлікової, відзначав надзвичайну роль фольклору у цьому творі. «Твір ґрунтується на українському пісенному фольклорі, на українському музичному тематизмі. І це не імітація, це не колаж зі знайомих українських мелодій. Це самостійна авторська мелодія, але вона просякнута глибоким розумінням і знанням українського фольклору. Тому, коли граєш її, то можна відразу сказати, що це не румунський, грецький або який-то інший автор, а композитор саме українського коріння» [2]. Специфіка композиторського стилю у цьому творі проявляється як поєднання простоти та складності, адже за допомогою дуже лаконічної мови передається надзвичайно багато сенсу.

Висновки. Концертино для двох фортепіано є жанром, який посідає чільне місце серед ансамблевих творів у музичній культурі ХХ ст. Ці твори входять до навчального репертуару піаністів. Звернення до них дозволяє відточити ансамблеву техніку в умовах монотембрового дуету. Попри те, що було написано чимало концертів для фортепіано з оркестром, значний інтерес представляють більш камерні твори, написані для фортепіанного дуету. Серед творів українських композиторів варто відзначити Концертино О. Нежигая, в якому продовжуються традиції Д. Шостаковича та С. Прокоф'єва, а також Концертино А. Комлікової, фольклорні витoki якого споріднюють його з опусами представників вітчизняної нефольклорної хвилі. Звернення до цих творів дозволяє зосеред-

ити увагу на досягненні діалогу виконавців, утворенні дуету, а не змаганні солістів. Вони можуть використовуватися як у навчальній, так і в концертній професійній діяльності піаніста.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Шостакович Д.Д. Концертино для двох фортепіано. URL: <https://musicseasons.org/dmitrij-dmitrievich-shostakovich-koncertino-dlya-dvux-fortepiano/> (дата звернення: 14.04.2019).
2. Інтерв'ю з головним диригентом Донецького академічного симфонічного оркестру ім. С.С. Прокоф'єва Заслуженим діячем мистецтв України Олександром Долинським. URL: http://www.komlikova.com/index.php?option=com_content&view=article&id=155 (дата звернення 14.04.2019).
3. Копий Е. Композитор Александр Нежигай. 2013. URL: <https://www.musnotes.com/contemporaries/Nejigai/> (дата обращения 14.04.2019).
4. Парсаданова А.А. Художньо-дидактичний фортепіанний репертуар у творчості композиторів придніпровського регіону. Музикознавча думка Дніпропетровщини. Дніпро : ЛІРА, 2017. Вип. 12. 152 с.
5. Польська І.І. Фортепіанний дует у системі фортепіанного ансамблю: жанрово-типологічні аспекти. *Культура України*. Харків, 2018. Вип. 61. С. 167–178. URL: <https://doi.org/10.31516/2410-5325.061.017> (дата звернення 14.04.2019).
6. Хананаєв С.В. Взаємодія композиторської, виконавської та педагогічної шкіл у фортепіанному мистецтві Придніпров'я : автореф. дис. ... канд. мистецтвознавства : 17.00.03. Одеса, 2009. 14 с.